

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

Bevezetés.

A magyar unitárius egy-istenhit, akármily történeti háttérrel rajzolunk is az első kereszténységig visszamenőleg, valójában és az események logikai kényszerűségéből folyólag a reformáció továbbfejlesztésének az eredménye és éppen ebben rejlik Dávid Ferenc örökké ragyogó magyar reformátori értéke.

A háromság-tagadó (antitrinitárius) reformátorok Dávid Ferencet jóval megelőzőleg már foglalkoztatták az európai hitvitázókat az egy-istenség tanával, azonban Dávid Ferenc elhivatása volt az, hogy a mai subjectiv egy-istenhit eszméjének világtörténelmi reformátora legyen. Ő 1566-tól kezdődően nem csak az erdélyi fejedelemség, hanem iratai révén az akkori Magyar Királyság és Török Hódoltság területén, sőt a reformáció egész területén a keresztény egy-istenhit apostolaként szállt sikra. Helvét hitvallású felfogását tovább fejlesztve, a protestáns egyházak új ágát: a magyar unitárius egyházat alapította. Ekként vált az unitárius egyház a protestáns egyházak testvér egyházává.

A történelmi egyházak nagy családjában a magyar unitárius egyházat a protestáns egyházak sorában történeti multjának megfelelő hely illeti meg.

A hitviták fejleményeit mellőzve, az unitárius egyházalkotmány kialakulása szempontjából azt emelem ki, hogy ennél a reformációból folyó előzmények irányítólag hatottak és a későbbi átalakulások az ország alkotmányának szükségszerű befolyását is eléggé visszatükrözik.

A németországi reformáció kezdetben nem irányult a katólikus egyház szervezeti egysége ellen. Luther kezdetben csak az egyházi élet belső átalakításával, megreformálásával foglalkozott,

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

azonban tanításai végeredményben a szervezetre is kihatottak. Az egyház lényegére vonatkozó tanításai szerint az egyház külső kormányzása nem tartozik a kulcs hatalmához.¹

A lutheránus egyház szervezete ehhez képest a püspöki kormányzói hatalmat a fejedelem hatalmi körébe utalta s ekként a fejedelem az egyház körüli jogait országos consistóriumra utján gyakorolta.

A Zwingli—Kálvin-féle hitújítás a szervezet kérdését a kulcs-hatalomból folyónak fogta föl. Eszerint az *egyház külső* ügyeinek minden irányu elrendezése a *gyülekezetet* illeti, amely azt el sem idegenítheti.

A gyülekezet egyeteme nevében a vének: a presbiterek cselekesznek s ezekhez képest a protestáns egyházalkotmányok alapelve: a presbiteri elv lett.

A hitújítás eredményében azonban a presbiteri elv a különböző országokban egészen különzerű formákban érlelődött ki.

A hitújításnak Magyarországon és az 1541. óta különvált részében, Erdélyben történt elterjedése rendén az egyházi szervezet e határokon belül is eltéréseket tüntet fel. A lutheránus és református egyház törvényhozási bevétele után a Dávid Ferenc által irányított hitújítás is 1568-ban törvényhozási szabályozásig jutott és az ő hite, vallása is bevettnek nyilvánított.

A Dávid Ferenc vallásának törvényes bevétele után azt látjuk, hogy ez a nagy reformátor a nagy elvi harc közepette a szervezeti formákra nem sok súlyt helyezett. Boros Gy. szerint: „Dávid Ferenc a szervezetre, az egyháztagok életének a szabályozására nem sokat gondolt. Dávid Ferenc nem azért nem készített egyházszerkezeti és szertartási szabályokat, mintha arra ideje és tehetsége nem lett volna, hanem azért, mert fölöslegesnek tartotta”.²

Dávid Ferenc munkáinak olvasása közben egyetlen helyen a Rövid Magyarázat 11. részében találtunk erre a kijelentésre:

¹ A német protestáns egyházak alkotmányára nézve Sohm: Kirchenrecht (Binding gyűjteményében VIII. 1—2 kötet). München—Lipcse 1923. Megállapítása szerint: Das Wesen des Kirchenrechts steht mit dem Wesen der Kirche in Widerspruch.

² L. A Rövid Magyarázat 1910. évi facsimiles kiadásában Dávid Ferenc theológiája című tanulmányt.

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

„... és ezeket megtanulván, úgy ragaszkodánk aztán a Saxoniabeli tanítókhöz.

Ennek utánna nem sok idő múlva a csehekhez hajlánk, de nem a tudománynak tisztaságában, hanem csak az anyaszentegyháznak igazgatásában. (32. l.)¹

Hogy pengig ezeknek utánna az Helvétiabelieknek az irásokat kezdők olvasni, kik mind a Saxonia-belielknek s mind a cseheknek tévelygéseket kárhoztatják vala, látván azoknak tisztább tudományokat mi es összvótársalkodánk velök“.

Érthető ezek után, ha Dávid Ferenc az általa alapított egyházak elnevezésével se törődött. Az unitárius hitujítás, mint hitelvi harc, nagy részben az akkori egyházi szervezet érintése nélkül ment végbe. Dávid Ferenc az eszme, a hit fenségességének hatása alatt állott és cselekedett.²

Az unitárius vallás törvényes bevételeének előkészítésénél se törekedett gyakorlati meghatározásokra. Elégségesnek ítélte az általa hirdetett hitvallás szempontjából a tordai 1568. évi országgyűlés illetén szövegű határozatát: . . . „és az község olyan prédikátort tarthasson, az kinek tanítása ő neki tetszik. Ezért pedig senki a superintendensek közül, se egyebek, az prédikátorokat meg ne bánthassa; ne szidalmaztassék senki az religioért senkitől az előbbi constitutiok szerént és nem engedtetik ez senkinek, hogy senkit fogsággal priválással fenyögessön az tanításért; mert az hit Istennek ajándéka, ez hallásból lészön, mely hallás Istennek ígéje által vagyón.“

Az 1571. évi székelyvásárhelyi országgyűlés határozatának szóhangzata ez: „Az Isten ígéje mindenütt szabadon prédikáltassék, s a confessioért senki meg ne bántassék, se predikátor, se hallgatók“.³

¹ Az egyház igazgatásban jelentkező ez irányzat lényegét én nem ismerem, de egyházunk szervezete szempontjából nem tartom lényegesnek, mert ennek aligha lehetett hatása később az unitárius egyház megalkotása után. Dávid Ferenc a Kálvin hittanának elfogadásával az ezzel kapcsolatos szervezeti kérdést sem hagyhatta figyelmen kívül.

² Dávid Ferenc korában az egyház neve még nem meghatározott. A Sociniánus és antitrinitárius nevezéseken túl alig jutottunk. Az 1576. évi medgyesi országgyűlés is még ezzel a kifejezéssel él: akik Dávid Ferenc vallásán vannak. A lécfalvi tábori országgyűlés 1600-ban már az unitárius kifejezéssel él.

³ Ezek a törvények azonban Erdélynek 1541-ben történt különválása

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

E meghatározások akkor a Dávid Ferenc által hirdetett egyistenhit terjesztésére vonatkoztak.¹

Az unitárius egyház törvényesen bevettnek nyilvánítása idejében a helvét hitvallás már az akkori szervezet kereteiben Dávid Ferenc előtt állott, de mert a szervezet kérdésével nem foglalkozott, a szokásos zsinattartáson és hitvitákon felül nem talá-lunk adatot arra, hogy az egyházközségek és az egész egyház igazgatására valami eltérő irányítást adott volna.

A nyugat európai reformáció a szervezetek rendezését a Calvin Institutio-ján kívül más rendszabályokkal is igyekezett elő-mozdítani.

Mokos Gy: A hercegszöllösi kánonok — más egyházi ká-nonokkal egybevetve c. munkájában (Bp. 1901) érdekes összeha-sonlításokat tesz.

Utal az 1540. évi Kirchenordnung-ra a württembergi 1547. évi Synodalordnungra, továbbá a francia és angol befolyásnak kitett rajnamenti s főleg az 1563. évi pfaltzi és az 1566. évi hesseni Kirchenordnung rendelkezéseire.

folytán a Magyar Királyság és Török Hódoltság területén volt unitáriusokat nem védték s ekként a Kassáig és Pécsig elterjedt unitárius hitet vallók meg-fogyatkoztak és végre teljesen elenyésztek. (L. Kanyaró F.: Unitáriusok Ma-gyarországon. Kolozsvár, 1891.).

Az ország akkori szétdaraboltsága mellett az unitárius vallás a magyar királyság területén sem vált bevett vallássá (recepta religio), de viszont Erdély-ben a rekatholizáció és hivatalból való kizárás dacára fenn tudta tartani magát. Erdélynek 1848-ban Magyarországgal való egyesülése szükségyszerűvé tette, hogy az unitárius vallásról a magyar törvényhozás is intézkedjék.

A *vallás dolgában* keletkezett 1848. XX. t.-c. 1. §.-a így szól:

„Az unitárius vallás törvényes bevett vallásnak nyilvánítottatik.“

Ezt kiegészítette az 1868. XLIII. t.-c. 14. §-a ekként:

Erdély mindazon törvényei, melyek az erdélyi területen és a korábban ugynevezett magyarországi részekben a bevett vallás-felekezetek, egyházak és egyházi hatóságok vallásgyakorlati s önkormányzati szabadságát, jogegyenlőségét, egymásközötti viszonyait s illetőleg hatáskörét biztosítják, nem csak sértet-lenül főtartatnak, hanem egyszersmind a görög- és örmény katolikus és a keleti görög szertartású egyházakra kiterjesztetnek.

¹ Az unitária religió az Approbata Constitúció szerint a bevett vallások egyikeként erősített meg jogaiban: A négy recepta religiók... ennek utánna in perpetuum pro receptis tartassanak s ezeknek... a szokásos helyeken való gyakorlása ezután is megengedtesék. (T. R. I. Cim 2 cikk.).

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

De Dávid Ferenc előtt ott állott nagy hitvitázó ellenfele és kiváló szervező képességű reformátor társa: Mélius alkotása, a debreceni 1567. évi zsinat által elfogadott egyház szervezet, amely „Articuli majores” nevet nyert.

Az akkori helyzetéből nézve az események folyását Dávid Ferencnek nem volt oka az egyszerű egyházközségek életét rendszabályozásokkal megkötni, a kolozsvári egyházközségben és általában a városokban irányítását úgy is a kívánt módon érvényesíthette.

A Dávid Ferenc elítéltetése (1579. VI. 1—3.) után a szervezés szüksége okszerűleg felmerült, mert az egyház a teljes szét hullásnak nézett elébe. Az erélyes és kiváló szervező képességű Blandrata nem csak az unitárius hit fennmaradását előmozdító Hítvallás-t készítette el, hanem az egyház szervezet kiépítéséről s azokból az egyházi rendtartás előkészítéséről is gondoskodott.¹

Blandrata az innovatio vádjának drámai erővel végbefejezéshez jutása után már 1579. VII. 2-ra Kolozsvárra zsinatot hívott össze, amelyen az egyházi ügyek intézésére egy 24 tagu egyházi tanácsot (consistorium) *állított fel*.

E zsinat néhány rendtartási szabályzatot is készített. A 4. pont szerint: Egy pap is helyét elcserélni, vagy más helyet választani a Superintendens és Consistorium hire nélkül ne merészeljen. A Consistorium ígéri, hogy az egyház reformját rövid időn elkészíti és zsinat elé terjeszti.

A protestáns egyházalkotmányok a hierarchikus katolikus egyháztól elvi alapokon tértek el. A róm. kath. egyházban a kulcs-hatalom letéteményese Péter utóda, a római püspök: a pápa. Ezért a kath. egyház szervezete: a püspöki hatalmon át nézendő.

1. Az anglikán egyház a kath. egyház szervezeti felépítéséből a legtöbbet tartott meg.

2. Luther az egyházi szervezettel kezdetben nem is törődött. Az egyházi szellemet akarta megreformálni. Az általa hirdetett elvek követői a régi püspöki szervezet kereteiben éltek tovább, a Luther tanításaival egyező módosításokkal. Luther tanításai révén a világi fejedelem vévén át az egyház igazgatása

¹ Eredeti latin szövegben lásd Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Oklevelek XIX.

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

feletti hatalmat: a fejedelem lett a püspöki rendszer letéteményese.

A fejedelem az egyházat az általa kinevezett consistorok révén: az országos consistórium útján igazgatta. A consistórium és az egyházközségek között a kapocs: a püspök, aki a papok feletti felügyeletet gyakorolja. Hítelvi kérdésekben külön működött a zsinat. E rendszer elméleti formái *a)* a püspöki, *b)* területi, *c)* társulati elmélet, *d)* lényegrendszer. (Schleiermacher).

3. A Zwingli—Kálvin-féle reformációnak a fejlődési irányát a jogászi iskolázottságu Kálvin adván meg, érthető, ha *Institutio religionis christianae* c. munkájában a szervezettel oly részletesen foglalkozott. A továbbfejlődésre a genfi egyház gyakorlati eredményei szolgálván alapul, érthető, ha Európában a különböző politikai szervezetek folyamányaként a presbiteri rendszernek is különböző árnyalásai fejlődtek ki.

A kálvini szervezet alapja az *egyházközség*. Az egyházközséget a presbiterium (vének tanácsa = consistórium) igazgatja.

Árnyalódások:

a) A tiszta presbiteri rendszerben az egyházközség befejezett egyház, — minden további szervezettség nélkül. (*Independens, kongregatio*). Ez az újabbán sokat emlegetett amerikai gyülekezeti elv őse.

b) A zsinat-presbiteri rendszer a szervezetben levő erő kifejezője. Eredeti francia szervezetében alulról fölfelé szervezett: gyülekezeti consistórium, tartományi-zsinat és nemzeti zsinat alakjában lép előtérbe, de Erdélyben, az itteni állami szervezethez igazodva, kombinált formában jelenik meg.

A püspök elnöklete alatt működő és önmagát kiegészítő consistórium az esperesen át igazgatja az egyházat és az egyház törvényhozását a hívek befolyása nélkül létrejött zsinat gyakorolja.

c) Az angol-püspöki rendszer.

A *világi* és *egyházi* kettős elnökség eredetileg a lengyel egyház-alkotmányban jelentkezik gyakorlatilag. Érthető, ha az Erdélyi és magyar protestáns egyházakban ezt a fejlődési irányt észlelhetjük.

A részleteket a nagyobb egyházbírói munkákban találhatjuk meg, de ennyit nélkülözhetetlennek tartottam felvenni, mert enél-

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

kül az unitárius egyházban a testületek keletkezése és folytonos alakulása nem volna az olvasó által megérthető.

A pápi consistorium 1579. IX. 14.-én az egyházi reformkérdésben nem határozott, hanem azt kellő megfontolás céljából november 1-re tűzte ki, azonban akkor nem a *Disciplina Ecclesiastica*val foglalkozott, hanem ennek mellőzésével a Dávid Ferenc és Blandrata György között fennforgó hitelvi vita kérdésében a lengyel ecclesiától beérkezett válasszal.

Ezt azért emelem ki, hogy az 1579. évi szeptember hó 14-re előkészített egyházi reform (*Disciplina Ecclesiastica*) akármilyen tartalmu volt is, egyházunkban elfogadva nem lett és 1626 évig ily rendszeres unitárius egyházi rendtartásról forrásaink nem szólnak.

Ez álláspontom támogatása céljából utalok a Hunyadi Deme-ter püspöksége idejében 1592. évi XII. 3-án Tordán tartott zsinat végzéseire, nemkülönbén az ugyanott 1598. évi junius 16-án és 1601 évi julius hó 15-én tartott zsinat határozataira, amelyek oly egyszerű rendelkezések, amelyekre egy rendes *Disciplina* esetén szükség nem lett volna.¹

A magyar unitárius egyház első, rendszeres *Disciplina Ecclesiastica*kája 1626-ban volt elfogadva, amelyet a Lengyelországból származott Valentinu Radeci (Radetzki Bálint) püspök készített s ezért idézése : *D. Eccl. Radetiana*.²

Helyénvalónak látom e helyen megjegyezni, hogy a nagyváradi 1677. évi zsinat által elfogadott „*Articuli Minores*”-t Gönczi György „*De Disciplina Ecclesiastica*” címmel könyv alakban megjelentette.

Én ráutaltam, hogy a krakkói zsinat által 1573-ban elfogadott *Constitutio*k is kapcsolatban lehetnek a lengyel származásu Radeczki munkálatával. Botár Imre tanár afia jelzi is egy levélben, hogy a *Radetiana* mintájára reáakadt.

Dr. Tóth György.

¹ L. Dr. Tóth Gy. *Unitárius Egyházi Törvények gyűjteménye* III. kötet XIII—XV lapjain.

² Részletesebben lásd e kérdést munkám III. kötetének előszavában. Az unitárius egyházalkotmány jogtörténeti kifejlődésének további ismertetésénél e *Disciplina* rendszeréből indultam ki.

Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban.

Keresztelés.¹

5-ik közlemény.

Isten tisztelése és imádása nincsen sem helyhez, sem időhöz kötve, de az ember életének minden főbb mozzanata kapcsolatba van hozva Istennel. A születéstől a halálig keressük az alkalmat, hogy Istenünkre gondolhassunk s nagy nevét emlegessük.

Miután a fentebb elmondottakban megismerkedtünk az unitárius istentisztelet főbb részeivel: az imádkozással, énekléssel és az igehirdetéssel, nyomozzunk tovább. A szertartások nagy részben külső formaságok, de mindenik vallásos, hitépítő és istentiszteelő alkalommá válik, mert mindeniket Isten szolgálja, a lelkipásztor-pap végzi. Ezek által már, az általános istentisztelet helyett részletesebb, az egyes emberhez s főképpen a családhoz viszonyuló istentiszteletést végez. Így fogjuk fel a keresztelés, esketés, temetés, urvacsonya, konfirmálás stb. szertartásait.

Régi szokások és gyakorlatok.

A keresztelés történelme két természetes csoportra oszlik: a reformáció előtti és a reformáció utáni csoportra.

A keresztelés gyakorlatban volt már a Krisztus előtti időben. Az egyiptomi Isis, az indus Mithrás-isten kultusza általános volt. Ez istenek követői csak azok lehettek, akiket megmosással vezettek be a vallásba. Izraelben is hasonló volt az eljárás. Akik Izrael tagjai akartak lenni, férfi, nő vagy gyermek, három tanu jelenlétében megkeresztelkedtek. Keresztelő János ezt a régi gyakorlatot folytatta a Jordán mellett, holott ő a körülmetélés gyermeke volt.

¹ *Disciplina Ecclesiastica*: Egyházi rendtartás, Gálfi Lőrinc fordítása, közölve dr. Tóth György: *Az Unitárius egyház rendszabályai* III. 89 sz. lapjain.